

1/2- '93

De Wouwse bierbrouwerijen

VII. De brouwerij op de Markt

De brouwerij aan de noordzijde van de Markt, op de plaats waar nu zo ongeveer de Lenaertstraat uitkomt op de Markt, wordt in 1639 voor het eerst genoemd en tot 1830 werd hier bier gebrouwen.

De brouwerij verwisselde vele malen van eigenaar door verkoop, vererving of doordat de brouwer stierf en de weduwe hertrouwde. Rond deze brouwerij heeft zich heel wat menselijke ellende afgespeeld, maar ook plezierige en fijne jaren moeten de bewoners ervan gekend hebben.

VIIa. ALEXANDER SANDERS

Voor de oudste gegevens gaan we terug naar het begin van de 17de eeuw.

In het Schodtboeck samengesteld door A.W. Sanders (1642) staat:

"Alexander Willemsen de Jonge alhier heeft uijten schote van sijnen vader Willem Sanders een huijs end hoeft aende plaetse gecomen van sijnen Grootvader Alexander Willemse d oude rentmr van onze heer den Marquijs van Bergen". 1)

Door de vermelding 'aende plaetse' weten we dat dit pand op de Markt stond. Omdat Sanders ook de grenzen aangeeft (zuid: de plaetse; noord en oost: Claes Stoffels Hoots), is deze opstal aardig te situeren.

Later werd hier bij geschreven: habet Jacob Claessen Wagemakers fol 86. En verderop zullen we zien dat hij in dit pand gevestigd was als bierbrouwer.

De schrijver van het boek, A.W. Sanders, was hier tevens de eigenaar van het pand, vandaar waarschijnlijk ook de uitvoerige informatie over de afkomst. Hij geeft hier

dus niet nadrukkelijk aan, dat er een brouwerij gevestigd was.

Brand

Het feit dat Sanders geen brouwerij noemt, is vreemd, want voor in één van de resolutieregisters van de schepensbank van Wouw maakte Sanders in 1639 een aantekening over een brand in zijn woning, waarbij hij vermeldt dat de dorpspapieren in zijn brouwerij waren ondergebracht. 2)

"Den sevensten September 1639 is alhier binnen Wouwe comen logeeren den hertoch van Bolion met acht ofte thien compagniën, ende hij in persoon was gelogeert ten huysen van mij secretaris. Ende naerdathij daer twee dagen glogeert is geweest, soo is gebeurt, dat tussen Donderdach ende Vrijdach snachts omtrent een halff uur voirden twalvffen door quade toesicht van de knechten des hertochs mijn huys in brandt is gecomen ende geheel totten grondt affgebrandt, sonder dat ick eenighe meubelen daeruyt hebbe connen gecrijgen, dan hebbe alleenelijck behouden de brouwerije, alwaer de secretarie in stondt, soo datter niet een letter van dorps pampieren sijn verbrandt. Godtdanck.

A.W. Sanders
1639

Alles wijst er dus op dat er minstens vanaf 1639 hier gebrouwen is.

Bij Sanders werd niet alleen bier gebrouwen, maar ook volop gedronken en dat bracht hem in botsing met de pachters van de accijns en de impost.

In 1644 beginnen Jan Cornelissen van Acker, "pagter van Accijns" en Ghijsbrecht Wijten "pachter van de Impost" een rechtzaak tegen Allexander Willemsens. 3)

Zij beweren dat er bij hem aan huis bier is gedronken en dat daarover geen accijns betaald is.

41
"Warachtig te wesen alsdat ten huijse van den verweerder opden een ende twintigsten januarij dese Jaers Sesthienhondert vierendeveertig bij deversiche personen is opgeleijt ende gedronken een halv vat biers."

En dat is nog niet alles, want de aanklacht gaat verder: "Item hebben tselve oock tsamen mette geheele Compagnie zoowel buijten als binnen luijden betaelt"

De aanwezigheid van soldaten vormde in deze periode geen uitzondering in het dorp Wouw. Niet alleen waren ze er in 1639 oorzaak van dat de woning van Sanders in vlammen opging. De familie Sanders plukte er ook de vruchten van door de verkoop van bier uit eigen brouwerij.

Alexander Sanders hield zich dus niet alleen bezig met het dorpsbestuur en het brouwen van bier, hij hield ook nog herberg en betaalde daar liefst geen accijns over, zoals de pachter van het accijns in 1644 beweerde.

Als Alexander Sanders overlijdt verhuurt zijn vrouw, Anna van der Biest, het huis met de brouwerij en in 1667 besluit ze om het te verkopen. De nieuwe eigenaar wordt Jacob Claessen Wagemakers.

VIib. JACOB CLAESSEN WAGEMAKERS

Jacob Claessen Wagemakers verschijnt op 7 februari 1667 voor de schepenen van Wouw samen met juffrouw Anna van der Biest, *"Boedelhoudster ende gerechte erffgenaam van wijlen Alexander Willem Sanders"*. Zij wijst op een testament van 13 april 1662 en geeft aan dat ze wil verkopen *"..seeckere huijsinge, schuere, brouwerije mette erve daer aen behoorde gestaen ende gelegen int dorp alhier tot Wouw..."*. 1)

Als begrenzing wordt aangegeven: oost en noord: Michiel Claessen Hoots; zuid: het plein van het dorp; oost: de wed. en erffg. van Jan Corn. van Acker. De koop is belast met 4 gld rente per jaar aan het gasthuis in Bergen op Zoom.

Er is één voorwaarde verbonden aan de koop, want de woning met brouwerij is nog voor een jaar verhuurd aan Bastiaen Aertsen Gelten. De koopsom bedroeg 3500 gld.

In het Schotboek is de koop eveneens geregistreerd, want daar vinden we bij Jacob Claessen:

"Noch vuyten schoote van Anna van der Biest, wed. van Alexander Willemse Sanders seeckere huijsinge, schure, brouwerije ende erve daeraen gestaen ende gelegen alhier opt dorp..." 2)

Als begrenzing: oost en noord: Michiel Claessen Hoots; zuid: het plein; oost: de wed. Jan van Acker

Overleden

Erg lang heeft Jacob Wagemakers niet van zijn nieuwe aanwinst kunnen genieten. Eerst moest hij een jaar wachten tot brouwer Bastiaen Gelten vertrokken was. Vanaf 1668 heeft hij zijn eerste bier kunnen slijten. Dat duurde tot 1675, want op 26 november 1675 werd hij begraven.

Zijn weduwe, Gertrudis Cornelissen Goortsen, stond er toen alleen voor met vier kleine kinderen. Om het hoofd

boven water te houden zal ze wel iemand van buiten aangetrokken hebben om de brouwerij voort te zetten. Maar het is beslist niet onmogelijk, dat ze zelf het brouwersvak inmiddels verstond, want in die tijd waren vrouwen vaak bedrevener in het brouwen van bier dan mannen.

L.S.

Verdeling d'elckdinge ende d'elckinge
 tusschen Peter Claessen ende Corn. Voochden
 mede wijlen Jacob Claessen. Begina-
 kes sal^e geassisteert met matthijs Jans-
 den van kempden. Baren tegenwoordigh
 Beimpdegom ende Oboefft. t'op d'elckende
 Pieter Claessen. Wagemakers als voochden
 met l'naet klijpten als Foddiende van
 de vijff^e naetgeleide wedskeindeen
 vanden voochden: Jacob Claessen. Begyt
 makets, daer de voochden Claessenij de
 voochden aff is in diek of te andere
 zijde, ende dat van ende aengaende
 de l'ffgoedecken als Rijnse, Landen,
 w'ijden etc. Bijden voochden Jacob Claes-
 sen. Begyt makets sal^e naetgeleide
 ende bij de voochden partanen conda-
 denten gemeden geseten, ende sijn dien
 volgende gedet in manieken naetgeleide

ij^e Cavel ff. sal hebben

Inden elcken een Rijnse schint ende
 hofff met de Brouwerij ende alle
 de toetsthoorte van dien gestaan ende
 geslegen tot Brouwerij int Dorp acide
 voochden van dorps Rijnse tusschen
 de Rijnse ende de voochden van matthijs
 stoffel voochden l'ffgeen aen deen zijde
 voochden, ende d' Rijnse l'ffgeen van
 Coedliaden vanden kiel op d'andere zijde
 voochden, sijnde belast met vick gulden
 3 Jaers geesteliche kenne, t'elken t'elken
 men getaenget op die Rijnse deen
 Brouwerij gulden — — — — — 3300-0-0

Akte uit het 'weesboek' waarin de verdeling van de goederen van brouwer Jacob Claessen Wagemakers wordt geregeld. Tot de eerste kavel behoort onder meer "een huijs, schure en de hof met de Brouwerije". (Rechterlijk archief Wouw nr. 2152)

VIIc. MATTHIJS JANSSE VAN KEMPEN

Bijna twee jaar nadat Jacobus Claessen Wagemakers was overleden, wilde Gertrudis opnieuw in het huwelijk treden. Op 6 februari 1677 doet ze ondertrouw met Matthijs Pietersen Quackelaer.

Gertrudis blijkt niet onder een erg gelukkig gesternte geboren te zijn, want op 17 februari 1677 wordt haar toekomstige echtgenote begraven, dus nog voor zij in het huwelijk konden treden. 1)

Een half jaar later trouwt Gertrudis opnieuw, nu met Matthijs Jansse van Kempen.

Boedelscheiding

Op 12 augustus 1677 wordt voor de schepenbank van Wouw de boedelverdeling opgemaakt van de weduwe en de kinderen van Jacobus Claessen Wagemakers. Dit was precies de dag waarop de weduwe ondertrouw deed met Matthijs Jansse van Kempen.

Op 8 augustus van dat jaar werden door de Wouwse schepenen benoemd: *"Pieter Claessen Wagemakers als Voocht ende Lenaert Govaerts Ruijten als Toesiender van de kinderen van Jacob Claessen Wagemakers...."*

Zij maken de inventaris op onder meer:

"...Bevonden in den bierboeck sonder die noch ongerekent staen, soo datter bevonden is ten somme van..." Dan worden bedragen genoemd die een aantal afnemers nog schuldig zijn aan de weduwe en haar kinderen.

Verder liggen er in de kelder 9½ tonnen goet bier en 5 tonnen *cleijn* bier met een waarde van 72 gulden en er is mout en hop in voorraad.

Uit dit stuk weten we ook dat op dat moment de kinderen Cornelis, Tanneken, Pieter, Elisabeth en Maria (1½ jr.) nog in leven waren. De weduwe krijgt de opdracht om te zorgen voor de opvoeding van de kinderen en te zorgen voor een erfenis als ze het huis uit gaan van 300 Carolus gulden.

Verder wordt de verdeling van de onroerende goederen geregeld:

4

"...Huijs, schure ende hoff met de Brouwerij ende alle toebehoorten van dien gestaen ende gelegen tot Wouw int Dorp aende noortsijde vant dorpspleijn tusschen de huijzinge ende erve van Marijnis Stoffel Hoots erfgaen d'een zijde oostw. ende d'huijzinge en erve van Corstiaen van de Riet op d'andere zijde westw., zijnde belast met vier gulden s jaers Rente ..."

Dit alles wordt getaxeerd op een bedrag van 3.300 gulden. Bij dit kavel wordt geschreven dat het bij "blinde lootinge" aan de weduwe Geertruijt Cornelissen Goortsen in toegedeeld. 2)

In het Schodtboeck van 1642 met latere aanvulling staan inderdaad deze nieuwe gegevens vermeld, maar dan bij Matthijs Janssen van Kempen, met wie de weduwe Wagemarkers in 1677 trouwde:

"...heeft uijtten schoote van Jacob Claessen fol. 86 een huijs, schure brouwerij en erve daer aen behorende gestaen ende gelegen alhier opt dorp oost en noord d'Erfgen. van Marijnis Stoffelen Hoots, zuijt het pleijn, west Corstiaen van de Riet aengecomen bij delinge in dato 12 augustus 1677." 3)

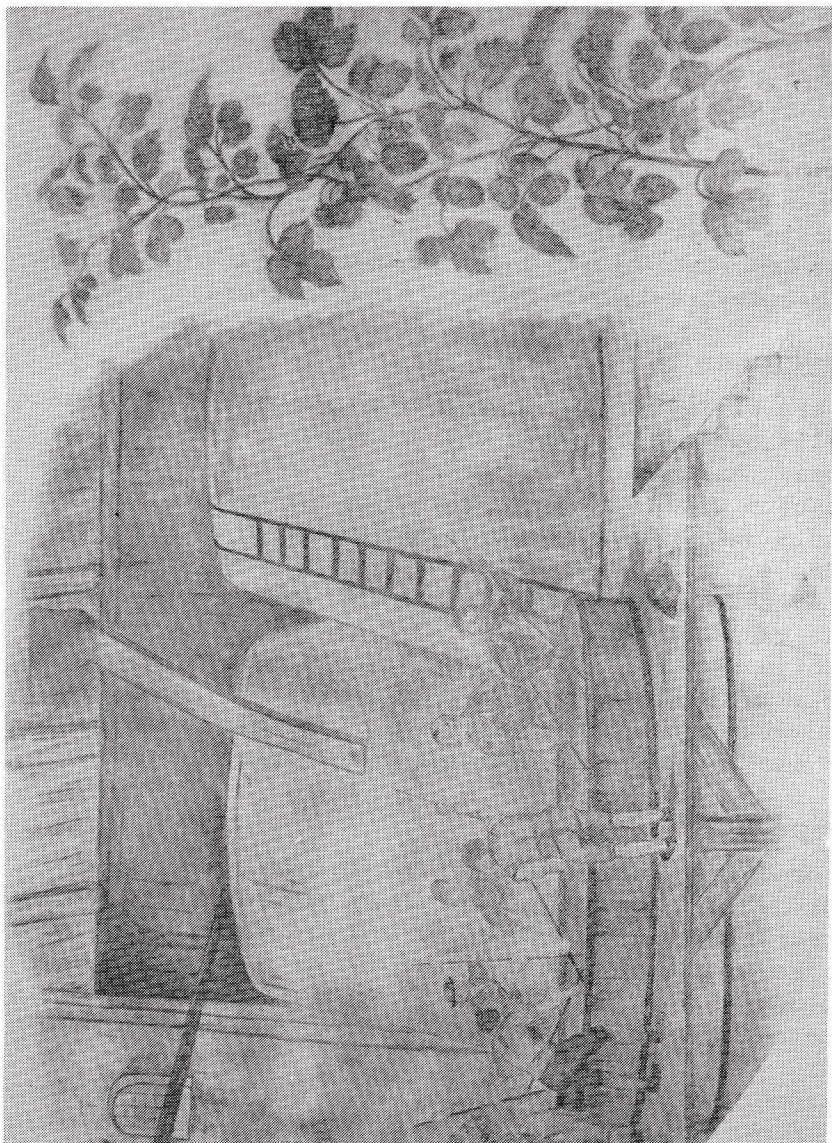
Later werd bijgeschreven: Habet Jan van Kempen fol 444.

Huwelijk

Matthijs Jansse van Kempen trouwt op 10 juli 1677 voor de schepenbank met Gertrudis Cornelissen Goortsen en op 25 juli voor de kerk.

Hij zet de brouwerij van de man van zijn vrouw voort. Daarnaast was hij schepen van Wouw.

Uit een gemaallijst van 1687 weten we, dat er in huize Van Kempen op dat moment vier inwoners waren boven de zestien jaar, vier tussen zes en zestien jaar en één tussen 1 en 6 jaar. Dat klopt precies met de gegevens die we ook in de DTB-boeken konden opsporen. Matthijs

Rond 1900 werd er op deze manier in de brouwerij gewerkt. De tekening sierde de muren van het vroegere kantoor van bierbrouwerij "De Ster".

van Kempen, zijn vrouw en de kinderen Anna en Pieter uit het eerste huwelijk waren boven de 16 jaar. Elizabeta en Maria uit het eerste huwelijk en Joanna en Joannes uit het tweede huwelijk waren tussen zes en zestien en Martina was nog geen zes jaar. Cornelis uit het eerste huwelijk was waarschijnlijk al het huis uit, want die trouwde in 1688. 4)

Pieter, de zoon uit het eerste huwelijk van Gertrudis Goortsen met Jacobus Wagemakers, ging in het voetspoor van zijn vader en stiefvader. Hij werd brouwer en begon in de Bergsestraat een eigen brouwerij. (zie bij Brouwerij Bergsestraat voor verdere bijzonderheden)

Rechtszaken

Net als bij andere brouwers, weten we veel interessante details over deze mensen uit het rechterlijk archief.

Zo spant Matthijs op 20 januari 1687 een zaak aan tegen Elisabeth Claessen van de Watering, de weduwe van Johan Francis van Elsacker. Zij moet nog een bedrag van 160 gulden en vijf stuivers betalen over bier dat in het verleden werd geleverd. Zij is inmiddels hertrouwd met Gilis van Montfort. 5)

Matthijs Janssen van Kempen leverde ook bier aan het dorp Moerstraten, want in 1692 wordt hij genoemd als "brouwer van het dorp". Hij leverde dat jaar twee tonnen bier aan zekere heren voor diensten van de gemeente. 6)

Schepen

Dat brouwers vroeger een vooraanstaande positie hadden, blijkt eens te meer uit het feit dat Matthijs Janssen als snel schepen was. Vanaf 1696 wordt hij in de gerechtelijke stukken steeds "schepen en brouwer alhier" genoemd. Zoals in de zaak tegen Dingeman Cornelis Timmermans, van wie hij een bedrag van 40 gld tegoed heeft. 7)

En tegen Jan Huijbrechtsen de Laet, van wie hij een som van seven gulden tegoed heeft voor "leverantie van bieren op de uytvaert van sijn vader" ! 8)

41

Bij een situatiebeschrijving van de Wouwse brouwerijen in 1701, opgemaakt door de ijkmeesters van het brouwersgilde van de stad Bergen op Zoom, wordt geen melding gemaakt van de brouwerij van Van Kempen. Dat is vreemd, want die was er op dat moment beslist wel.

De zaken lopen door tot in de eerste jaren van de 18de eeuw. Mogelijk heeft Matthijs het toen te druk gekregen als schepen, maar misschien had hij genoeg verdiend om het wat rustiger aan te doen. In elk geval droeg hij in 1706 zijn brouwerij over aan zijn zoon Jan.

VlId. JAN VAN KEMPEN

De overdracht vond plaats op 10 maart 1706 toen Jan de brouwerij met woonhuis van zijn vader kocht.

Op deze dag verschenen Jan en zijn vader Matthijs voor schepenen van Wouw en legden de verkoop vast van:

"...eene huijsinge, schure, brouwerije ende erve metten verdere.....ende gelegen binnen dese gemercken oost ende noort d'heer adt. Hellemans, west Corn. Willemse de Kater ende Zuijden de Dorpsplijn..."

Het huis en de brouwerij waren nog steeds belast met rente en cijns. Jan kocht het geheel voor 4.200 gulden die in vier termijnen betaald mochten worden. De eerste termijn bedroeg 1200 gulden. 1)

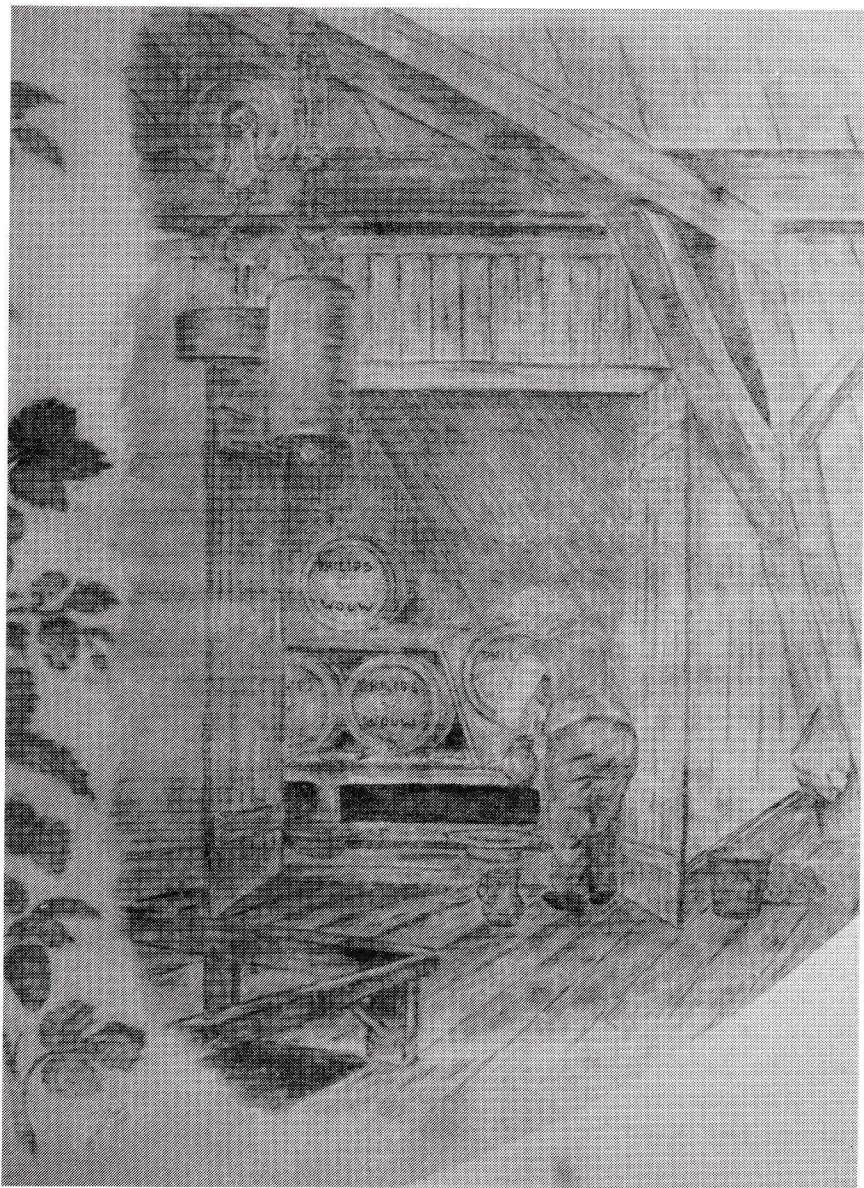
Jan van Kempen was in 1706 waarschijnlijk al lang werkzaam in de brouwerij van zijn vader. In 1701 was hij getrouwd met Maria Vrients.

Ongeluk

Lang heeft Jan niet van zijn eigendom kunnen genieten, want op 4 juli 1707 werd hij begraven. Hij kwam op een tragische manier om het leven. We weten dat uit het weesboek in het rechtelijk archief van Wouw.

Het moet een tragische tijd geweest zijn voor de familie van Kempen, want juist op de dag dat Jan wordt begraven, wordt ook zijn jongste kind gedoopt. Zijn vrouw kon dus niet eens naar de begrafenis van haar eigen man omdat ze in het kraambed lag. Misschien dat onder invloed van al de tragiek de bevalling wel te vroeg op gang is gekomen. Op 11 december 1708 wordt voor de schepenbank van Wouw de Staet en Inventaris opgemaakt in verband met de verdeling van de goederen van Jan van Kempen. Daar wordt opgemerkt dat Jan van Kempen, *"brouwer binnen deze Dorpe van Wouw, was verdronken ende overleden onder de poorte-rije der stadt Bergen opden Zoom."* 2)

Maria Vrients kreeg voor haar kinderen als voogd en toezienend voogd Pieter Wagemaeckers en Gabriel van Berlecom.

Tekening die was aangebracht in het kantoor van de vroegere brouwerij "De Ster". Het is een afbeelding van de lagerkelder. Op de vaten is de tekst "Philips-Wouw" te lezen.

4

Er waren nog twee kinderen in leven Jan (out omtrent 6½ jaeren) en Elisabet (out omtrent vier jaer en vier maenden).

Uit deze inventaris weten we dat de brouwerij vrij aardig liep. Er zijn nogal wat vorderingen op kasteleins, herbergiers en particulieren met betrekking tot geleverd bier.

Daarnaast was er een bierwagen.

De huisraad had een waarde van 948 gld 18 st.

Het huis en grond werd geschat 4.675 gld

De inventaris en voorraad 2.160 gld 14 st.

En vorderingen 3.065 gld 9 st. 6 pen.

Totaal aan middelen 10.850 gld 1 st. 6 pen.

In het boek wordt een optelfout gemaakt, want hier staat vermeld: 10.750 gulden 1 stuiver 6 penningen.

Als schulden worden onder meer de kooppenningen voor het huis en de brouwerij die nog betaald moeten worden aan Matthijs van Kempen vermeld.

Daarnaast moest aan Dirck Broeders, meulder, voor geleverde mout een bedrag van 140 gulden betaald worden (Dirck was de latere echtgenoot van de weduwe van Jan van Kempen)

Koopman N. van Dam uit Antwerpen had nog een tegoed van 30 gulden voor geleverde hop.

De totale lasten bedroegen 6.081 gulden en 7 stuivers. Zodat er een bedrag van 4.668 gulden 14 stuivers 6 penningen overbleef 3)

Aan het eind van de akte wordt gezegd dat de weduwe alles in volle eigendom krijgt met als verplichting om voor de kinderen te zorgen en ze te geven: "...cost ende dranck, sieck ende gesont te lijve ende te lede, cleedinge ende reedinge latende de selve te schoole gaen omme te laten leeren lesen en schrijve oock een ambacgt oft hantwerck...." Terwijl later ook een bedrag van 850 gulden per kind betaald moest worden.

Brouweresse

De weduwe van Jan van Kempen, Maria Vrients, zette in elk geval de nering van haar man voort, want in 1707 is zij één van de ondertekenaars van het verzoekschrift aan

de Raad van State om het alleenrecht om te brouwen niet aan het brouwersgilde van Bergen op Zoom te geven. 4) Naar alle waarschijnlijkheid heeft de weduwe iemand in de arm genomen om voor haar te brouwen. Het eerste jaar is dat mogelijk haar schoonvader, Matthijs van Kempen, nog geweest, maar die overleed in 1708. Misschien heeft ze zelf het vak van haar overleden man of schoonvader geleerd, want in de archieven wordt regelmatig gesproken over 'brouweresse' als het gaat om vrouwen die bier brouwden.

Lang bleef Maria niet alleen, want in 1710 besloot ze te hertrouwen met Dirck Broeders

De Somme bedraegt de
 Somme van negen pondert
 agtenveertig gulden agten stu
 duo — 19c = xlvij — xlvij R

Het Brouw gereet & kap totten
 vaten inmiddels Brouw ketel etc
 met de granen op bodor als kap
 en wed dier aende pendest mitsgaden
 nog verthoyde meubde goederen

Inden Eersten alle de
 Sommen vaten en hinnen
 Riens der ton getanpoort
 op Sessentwintig stuydens
 Ront over de Brouwen van
 drie pondert veertig Sommen
 in eenen massa gereekent
 de Somme van vier pondert
 twee en veertig gulden — 442 // 0 // 0

Item Twee Roovers Brouw
 ketels Hamen getanpoort
 over Somme van twee pon
 dert agtveertig gulden. — 280 // 0 // 0

Item eenen jaeren Twee
 akens eenen Gieten de geul
 Riijp de Roetbaeken tottoben
 onderbaeken ende allen tgonen
 aengint ende Brouwerijen
 is onderende ofte daer
 june gebuyden wort Hamen
 geestmeert over Somme van
 Seventenachtig gulden — 217 // 0 // 0
 609 0 0

Vile. DIRCK BROEDERS

Na het overlijden van Jan van Kempen stond zijn vrouw, Maria Vrients, er alleen voor. Hoe zij de jaren tussen 1707 en haar huwelijk met Dirck Broeders in 1710 heeft overbrugd, is niet met zekerheid te zeggen. Vast staat dat de brouwning gewoon is doorgegaan.

Zeker is ook dat Dirck Broeders naast molenaar inmiddels ook brouwer was, want bij het huwelijk worden twee aparte beroepen vermeld. 1)

Ook Dirck Broeders was al eerder getrouwd geweest. Zijn vrouw, Maria van Beurden, was op 29 oktober 1709 overleden en uit dit huwelijk waren minstens twee kinderen nog in leven.

Uit haar eerste huwelijk had Maria Vrients ook twee kinderen. Een volledig gezin was voor Maria en Dirck dus zeer welkom.

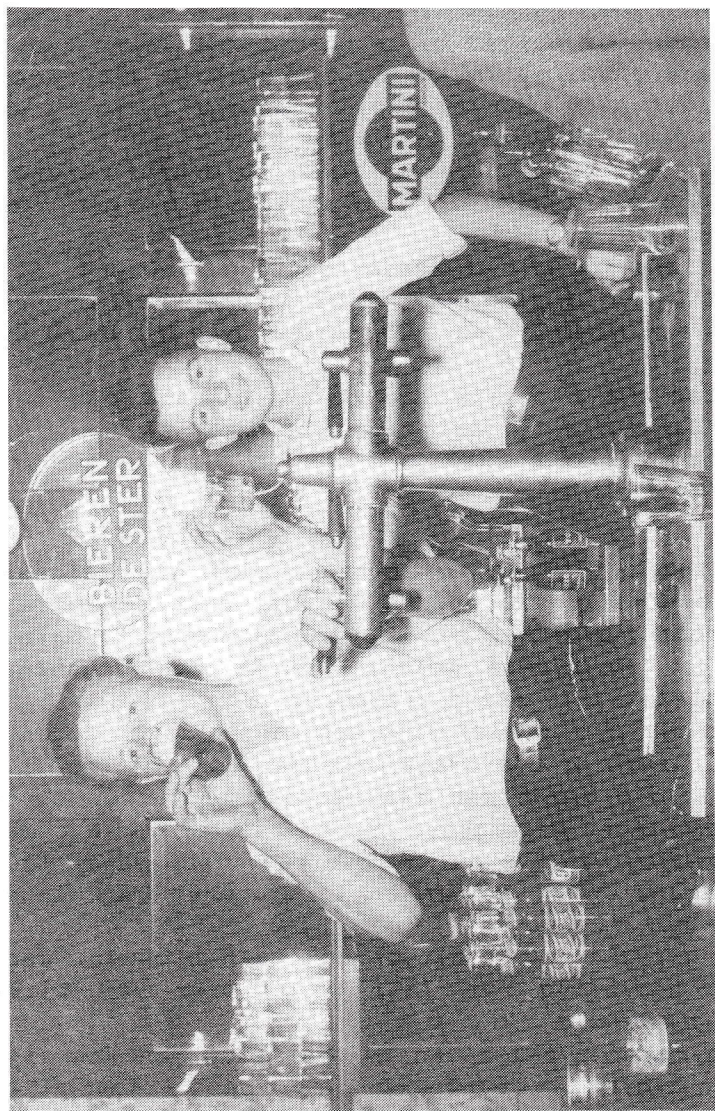
Werk

Dirck Broeders heeft zijn werkzaamheden als molenaar gewoon voortgezet. We moeten daarbij niet denken aan een korenmolen, maar aan een grutmolen om mout te malen. Pas in 1736 werd deze molen, die in de Hoogstraat (Roosendaalsestraat) stond, verkocht. 2)

In het rechterlijk archief zijn een aantal zaken opgenomen waarin Dirck Broeders als molenaar een rol speelt. Op 24 juni 1710 wordt een zaak behandeld tussen Dirck Broeders en Pieter Wagemakers. Broeders eist van Wagemakers een bedrag van 276 gulden over leverantie van mout op 28 november en 22 gulden en 13 stuivers voor later geleverd mout. 3)

Na zijn huwelijk is hij direct ook gaan brouwen, want bij een vondpeiling van 1711 wordt bier van Dirck Broeders opgegeven.

Ook de nog lopende zaken van de overleden man van zijn echtgenote heeft hij opgepakt, want op 28 juni 1712 dient voor de schepenbank een zaak van *"Dirck Broeders, alhier als in houwelijck hebbende Maria Vrients gewesene weduwe van Jan van Kempen zaliger, mede brouwer."*

Het café van Kees Heijmans in de Nieuwstraat. Links staat Kees Heijmans die zelf brouwer was bij "De Ster". Rechts staat zijn zoon Jan die in zijn vrije tijd vaak een handje toetak in de brouwerij. De foto werd gemaakt in 1955 en zo te zien smaakte het zelfgebrouwen bier Kees Heijmans best (Foto: collectie Jan Heijmans)

Broeders eist van Jan van Ackeren het geld dat hij schuldig is voor leveranties van bier door Van Kempen: 42 gulden voor geleverd bier op 14 november 1707 en nog eens 23 gulden voor bier dat op een latere datum werd gebracht. De zaak komt voor op 12 juli 1712. 4)

Schepen

Dirck Broeders heeft inmiddels ook de nodige status verworven in het dorp, want hij wordt in 1714 genoemd als schepen van Wouw.

Als brouwer leende hij waarschijnlijk ook geld uit en stond garant als anderen leningen aangingen. Dat liep niet altijd even goed af. In de periode 1714-1715 wordt hij door Cornelis Adriaanssens, provisor van het Clooster van St. Bernarts opden Schelde voor het gerecht gedaagd. 5)

Broeders stond garant voor Jan de Bruijn, maar die had niet aan zijn verplichtingen voldaan. Broeders wordt in deze zaak brouwer en schepen van Wouw genoemd.

De omvang van de brouwerij komt in 1716 aan het licht. Bij het ijken van de brouwketels noteert de ijkmeester uit Bergen op Zoom dat de grote ketel een inhoud heeft van 20 tonnen en dat er 16 ton bier in gebrouwen kan worden (1600 liter). De kleine ketel meet 12 tonnen en daarin kan 9 ton bier gebrouwen worden. (900 liter), terwijl de inhoud van de brouw- en bierkuip op ongeveer 28 tonnen wordt bemeten. 6)

En hier staan we op nieuw voor een raadsel, want deze omvang is precies gelijk aan de brouwketels die Pieter Wagemakers tot 1711 in zijn bezit had. In 1711 is er een nieuwe brouwerij gebouwd door Wagemakers. Pieter kan echter geen eigenaar geweest zijn van de brouwerij op de Markt, want die was verkocht aan Jan van Kempen. Een andere mogelijkheid is dat Broeders de ketels van Wagemakers heeft overgenomen. Misschien dat archiefonderzoek hier nog duidelijkheid kan brengen.

Problemen

Maar het was niet alles goud wat er blonk. Dirck Broeders moet goed in de problemen gekomen zijn. Er moest zelfs geld geleend worden om het hoofd boven water te houden. Op 5 februari 1727 leent hij bij Govaart Doggen een bedrag van 527 gulden.

In de marge staat vermeld: *"Op 17 febr. 1739 door zijne weduwe terugbetaald"* 7)

Maar het wordt allemaal nog veel erger, want in 1729 blijkt Broeders zijn schulden niet te kunnen betalen. Over de jaren 1724 tot 1726 is hij een bedrag van 242 gulden 3 stuivers en 8 penningen verschuldigd aan personele lasten.

De Wouwse schepenbank laat het er niet bij zitten en op 2 september 1729 wordt een lijst opgemaakt van de bezittingen van de familie Broeders. 8)

"In de brouwerije verschijde Lege tonnen en vaten.

....alle het bier en de tonnen in den kelder...

...allen den bosch, blokkeel, tonnen, vaten als andersints uit agterhuijsje aan hop.... "

De familie Van Kempen, de schoonfamilie van de tweede vrouw van Dirck Broeders, moest bijspringen om alles recht te trekken.

Johan van Kempen kocht op 2 december 1729 de boedel en gaf alles in gebruik aan Dirck Broeders.

In 1731 overlijdt Dirck Broeders en zijn weduwe, Maria Vrients, ging samen met de kinderen verder met het brouwen van bier.

In 1736 besluit Maria om hun eigendom in de Hoogstraat te verkopen. Koper is Cornelis Imanssen Ruijten. Volgens de akte in het "erfdomboek" gaat het om: *"eene huijsinge, schuure, grutmolen mette de apendendentie van dien alsmede de backe, schaele, gewichte en alles dat daer toe is staende, gestaen en gelegen binnen dese dorpe van Wouw in de hoogstraat"*

Het geheel verwisseld voor het bedrag van 1000 gulden van eigenaar 9)

Als Maria Vrients zelf in 1739 overlijdt, zetten haar ongehuwde kinderen het bedrijf verder voort.

VIII. KINDEREN BROEDERS

Na het overlijden van Dirck Broeders en zijn vrouw bleef de brouwerij als onverdeelde boedel voortbestaan. We weten dat onder meer uit het schotboek van J.B. Adan van 1784.

Daarin vinden we vermeldt: *"2e Hoeck eerste deel nr. 24. d'erfgen. Dirck Broeders, brouwerije, 0 gemet, 146 roeden. In de marge is bijgeschreven: Dominicus van de Bergh."*

Maar ook bij een vondpeiling uit 1765 wordt gemeld: *"de kinderen Dirck Broeders: 21 tonne bier vol, 19 vaten en 5 kinnekens dito vol"*

En in 1776 bij een volgende vondpeiling: *"Maria Broeders: 21 tonnen bier, 32 vaten en 4 kinnekens dito" 1)* (Anna) Maria was samen met haar zus Catharina in het ouderlijk huis blijven wonen. De andere kinderen, zowel uit het eerste als uit het tweede huwelijk van Dirck Broeders waren in 1776 overleden.

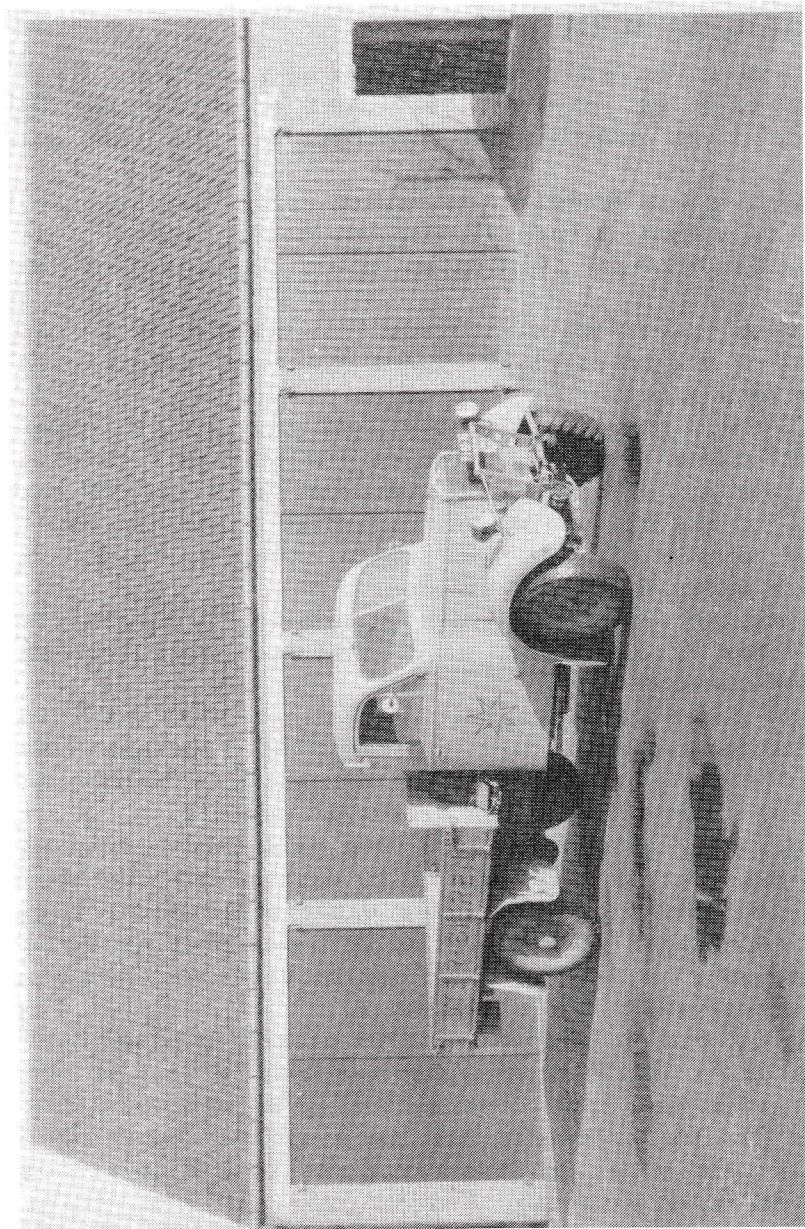
Uitzonderlijk was dat hij uit zijn huwelijk met Maria Vrients een drieling had, waarvan echter geen kinderen in leven bleven.

De beide dames waren kordaat in hun optreden, want in 1765 spanden ze een geding aan tegen de erfgenamen van Willem de Jong. Ze worden in dat stuk *"kinderen en erfgenamen van wijlen Dirck Broeders"* genoemd.

De Jong is 150 gulden schuldig voor geleverde bieren en afgesproken was dat dit geld op 29 oktober 1762 betaald zou worden met 4% interest. Als dat niet gebeurt, komt er een rechtszaak van. Willem de Jong was overigens nog familie, want hij was getrouwd met Elisabet van Kempen, een halfzus van de beide dames ! 2)

Toen Anna Maria op 24 november 1788 overleed, bleef haar zus Catharina alleen achter. Die was toen 77 jaar en zal beslist niet meer gebrouwen hebben. Over een mogelijke verhuur van de brouwerij heb ik niets teruggevonden. Maar het gebouw met de inventaris was in elk geval nog wel op de Markt aanwezig.

Op 2 november 1791 wordt Catharina Broeders begraven, zonder rechtstreekse erfgenamen achter te laten. 3)

De eerste vrachtwagen die na de Tweede Wereldoorlog door bierbrouwerij "De Ster" werd aangekocht. Deze wagen deed tot 1959 dienst (Foto: collectie familie Siebelink)

Verkoop

Uit de aantekening van Adan in het schotboek valt op te maken dat de brouwerij verkocht is aan Dominicus van den Bergh. Dat gebeurde inderdaad na het overlijden van Catharina in 1791.

De erfgenamen van de kinderen Broeders gaan in 1792 tot verkoop over.

De erfgenamen vinden we terug in het erfdomboeck in het rechterlijk archief van de gemeente Wouw:

"Pieter Verbeek, landman onder den Fijnaard getrouwd met Elisabeth de Jong, Helena Korst, Jan Volkers getrouwd met Elisabeth Korst, Cornelis Luijks getrouwd met Anna Korst en Pieter Martens als voogd over Hendrik Martens, alle kinderen en descadente van wijlen Petronella de Jong, erfgenamen van Catharina Broeders en deszelven vooroverleden zuster Anna Maria Broeders."

Zij verkopen (inderdaad) aan Dominicus van den Bergh:

"Brouwerije met derzelver Brouwketels, Kuijpen, koelbakken, vaatwerk, bierstellingen en al het brouwgereedschap, niets uitgezonderd met de Huisinge, Schure, stallinge en verder timmer, hov en erve, staande en liggende binnen deezen dorpe groot in erve volgens het schotboek 146 roeden, bekend ten oosten en noorden juffr. Maria Sanders weduwe van de heer Christoffel de Ram, ten westen Elisabeth de Jong en ten zuiden het dorpsplein"

Dat alles voor de prijs van 8.100 gulden. De akte passeerde op 16 februari 1792. 4)

En met deze verkoopt komt er een einde aan de periode Broeders in de brouwerij op de Markt.

VIIg. DOMINICUS VAN DEN BERGH

Dominicus van den Bergh kocht de brouwerij bij akte van 16 februari 1792 van de erfgenamen van de kinderen Dirck Broeders.

Van den Bergh kocht de brouwerij in een periode toen het al bergaf ging met de verkoop van bieren. Dat kwam zeker ook, omdat van elders beter en goedkoper bier werd aangevoerd.

In het begin van de 19de eeuw kende het dorp naast de brouwerij van Dominicus van den Bergh nog maar één brouwerij: die in de Bergsestraat.

Over de toestand van de brouwerij wordt meer duidelijk uit een overzicht dat president J.B. Adan van de gemeente Wouw op 27 oktober 1808 opmaakte voor de provincie:

1)

"Bierbrouwerijen 2: De tegenwoordigde Staat - de eene is weinig of niet aan de vorige onderscheiden. In deze Brouwerije is altijd maar een Persoon geëmployeerd, te weten de Eigenaar zelve, schoon hij soms wel eens een gepatenteerde knecht houdt.

Het debiet van de andere Brouwerije was voor heen merkelyk meerder dan tegenwoordig; toen wierd in dezelve een arbeider geëmployeerd en thands worden de werkzaamheden door den Eigenaar zelve (volgens opgave) verigt. Het verval van Debiet van dit Fabriek is toe te schrijven zo als met veele andere Bierbrouwerijen het geval is, dat men brouwen wil zonder de vereiste kwaliteit graan te storten."

Adan is kort en duidelijk in de berichtgeving. Het gaat niet goed, omdat gebrouwen wordt ten koste van de kwaliteit.

Grutmolen

In 1810 werd door Dominicus van den Bergh bij zijn woning en brouwerij aan de Markt een paardegrutmolen opgericht. Mogelijk ging hij zelf zijn eigen mout verwerken, of misschien wilde hij op die manier zijn inkomsten vergroten.

In het Wouwse archief zit een map met stukken waarin de toestand van winkels en fabrieken wordt beschreven in de periode 1816-1819. Daaruit weten we, dat er op dat moment nog steeds twee brouwerijen waren. Beide werden zonder werktuigen gedreven en de ene brouwerij (die van Van den Bergh) werd alleen door de meester gedreven.

De toestand van de beide brouwerijen werd tot 1816 nog als middelmatig beoordeeld, maar na die tijd wordt de toestand kwijnend genoemd.

Als oorzaak hiervan wordt opgegeven door de invuller van de lijst: *'het inkomen van Leuvense Bieren'*.

Gevraagd werd ook naar middelen om de toestand te verbeteren. De invuller geeft hier aan: *"Niet anders dan met het wegblijven van de Lovense Bieren, verminderen der belastingen en verbeteren der vermogens van de meeste ingezetenen."* 2)

Opheffing

Dominicus van den Bergh heeft het als brouwer niet lang meer volgehouden. Hij verkocht de woning met brouwerij en grutmolen op 5 december 1826 aan Leonardus van Schelven, ontvanger der directe belastingen te Tholen en Jacobus Verkouteren te Bergen op Zoom. Het pand stond toen als volgt omschreven:

"Eene brouwerij, grutterij en Rosmolen met de huizinge, schuur, stallinge, hof en erve daar aan behorende, groot in erve negentien roeden vierentwintig ellen, staande en liggende binnen het dorp van Wouw voormeld aan de noordzijde van het dorpsplein." 3)

Het betrof een onderhandse verkoop voor notaris M.W. van Wely te Roosendaal.

Vanaf dat moment is de brouwactiviteit ook gestaakt, want vijf jaar later wordt een deel van de woning opnieuw verkocht. Dat gebeurde op 31 december 1831. Jacobus Verkouteren uit Bergen op Zoom verschijnt dan voor de notaris. Hij is gemachtigd om op te treden namens de kinderen en de weduwe van Leonardus van Schelven.

Jacobus Adrianus Augustinus van Mansfeld is de koper. Hij wordt genoemd als winkelier te Wouw. Hij kocht van Verkouteren het rechterdeel van het woonhuis, een deel van de zolder, de keuken, een stuk van het erf tot aan de mestput en een deel van de hof achter de schuur. Ook de poort en de weg tussen dit gedeelte van de woning en dat van de erfgenamen van wijlen dokter De Ram werd zijn eigendom. 4)

Over brouwerij, grutmolen of iets anders wordt dan niet meer gerept. In de periode tussen 1826 en 1831 moet dat alles verdwenen zijn.

Uit het bevolkingsregister blijkt dat Dominicus van den Bergh in de periode van 1826 tot 1830 nog wel in huis nr 49 aan de Markt woonde. 5)

In het bevolkingsregister van 1830-1837 staat de familie opnieuw ingeschreven, nog steeds als bierbrouwer, maar in de periode daarna wordt J.A.A. Mansfeld als bewoner van het pand genoemd. 6)

Genoemde Van Mansfeld probeerde op 29 juli 1844 het huis via een openbare verkoping aan de man te brengen. Tijdens de tweede verkoopdag op 12 augustus 1844 bleek het pand te weinig op te brengen en de verkoop ging niet door.

In de akte staat het pand dan omschreven als:

"huisinge, schuur, tuin en erf, staande en gelegen aan de noordzijde van het dorpsplein te Wouw. kadastraal ingedeeld sectie L. 324, tuin groot 2 roeden en elf ellen.." 7)

De brouwerij is dan inmiddels verdwenen.

